

UDK 37.064.3:364.632(560)

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 11.03.2020

Revize : 25.03.2020

Onaylandı : 20.04.2020

OKULLARDA AKRAN ZORBALIĞI

Mr. Şehida RİZVANÇE MASAN

Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Gostivar- Kuzey Makedonya

e-mail: sehida.rizvancemasan@vizyon.edu.mk

ÖZET

Akran zorbalığı, bir veya birden fazla öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz olan öğrencileri, bilerek ve isteyerek ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini savunamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür. Bu makalede son yıllarda öğrenciler arasında çok sık meydana gelen akran zorbalığı konusu tartışılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, akran zorbalığı konusunda farkındalık düzeylerinin artırılmasıdır. Bu doğrultuda zorbalığın tanımı, türleri, yaygınlığı, zorba ve kurbanların özellikleri ve akran zorbalığının sonuçları üzerine durulmuştur. Çalışmada, zorbalık konusunda yerli literatürün çok sınırlı olmasından dolayı daha çok Türkiye ve diğer yurt dışı yayımlar kullanılarak bir literatür tarama çalışması yapılarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Okul zorbalığı, Akran zorbalığı, Zorba, Kurban.

UDK 37.064.3:364.632(560)

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 11.03.2020

Revise : 25.03.2020

Accepted : 20.04.2020

PEER BULLYING IN THE SCHOOLS

Mr. Sci. Şehida RİZVANÇE MASAN

International Vision University, Gostivar- North Macedonia

e-mail: sehida.rizvancemasan@vizyon.edu.mk

ABSTRACT

Peer bullying is a form of aggression in which one or more students deliberately and intentionally disturb the students who are weaker than themselves and the victim is unable to defend himself. This article discusses the issue of peer bullying that has occurred very frequently among students in recent years. The main aim of the study is to raise awareness on peer bullying. In this direction, the definition of bullying, types, prevalence, characteristics of bullies and victims, and the consequences of peer bullying were focused on. In the study, due to the very limited domestic literature on bullying, a literature review study was conducted by using Turkish and other foreign publications.

Keywords: school bullying, peer bullying, bully, victim.

GİRİŞ

Saldırganlığın alt türü olan akran zorbalığı konusunda son yıllarda tüm dünyada yapılan araştırmalar zorbalığın, çocukların ve ergenlerin psikolojik ve toplumsal gelişimine yönelik önemli bir tehdit olduğunu ve ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Okullardaki zorbalık, öncelikli olarak zorbalığa maruz kalan kurban öğrenciler ve zorbalıkta bulunanları olmak üzere diğer tüm öğrencileri olumsuz yönde etkilediğinden, üzerinde durulması gereken önemli sorunlardan biridir. “Yıkıcı olmayandan”, “çok yıkıcı olana” kadar geniş bir davranış dağılımını kapsayan istenmeyen davranışlar, kimi zaman yalnızca davranışı sergileyen kişiye zarar veren, kimi zaman da olumsuz etkileri diğer öğrencilere, öğretmenlere, derslere ve aileye kadar uzanmaktadır. Örneğin; kırıcı ya da küfürlü konuşma, başkalarını rahatsız edecek davranışlarda bulunma, konuşan kişinin sözünü kesme ya da konuşmayı dinlemeyerek başka bir şeyle ilgilenme, diğer öğrencilerin çalışmalarına engel olma, diğer öğrencilere ya da öğretmene karşı kaba ya da saygısızca davranma, diğer öğrencilerin ya da okulun eşyalarına zarar verme gibi davranışlar, sınıflarda ve okullarda görülebilen ancak istenmeyen, saldırgan türden davranışlardır¹ (Başar, 2001). 1 Şiddet, çocukların sosyal ve duygusal gelişimini engellediği gibi

bilişsel gelişimini de engellemekte, öğrenim hayatlarında akademik açıdan problemler yaşamalarına neden olmaktadır. Şiddetin yoğun yaşandığı okullarda, öğrenciler kişisel güvenliklerini sağlama yönünde çalışmakta, bu durum onların akademik etkinlikler üzerinde odaklanmak için gerekli olan zaman ve enerjilerini azaltmaktadır (Kimweli ve Anderman, 1997). Hazler (1996)’ e göre zorbalığa uğradıklarını ifade eden öğrencilerin %17’si akademik problemler yaşamaktadır. Hoover ve Oliver tarafından (1996) gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise lise öğrencilerinin %14’ ü, 4-8. sınıf 2 düzeyindeki öğrencilerin de % 22’ si şiddete maruz kalmanın öğrenme yeteneklerini azalttığını ifade etmişlerdir (Flannery, Wester ve Singer; 2004). Zorbalığa uğrayan bir çocuk, zorbalığın meydana geldiği ortam olan okuldan soğuyacak, korku ve kaygı yaşayacak, zorbalıktan kaçınmak için mümkün olan her durumda okula devamsızlık yapacak, buna bağlı olarak akademik başarısı düşecek ve kendini savunmak için silah ve bıçak taşıma gibi yöntemlere başvuracaktır. Bunlara ek olarak farklı psikolojik sorunlar yaşamaları da kaçınılmaz görünmektedir (Gökler, 2009). Eğitim ve öğretim etkinliklerini olumsuz yönde etkileyen akran zorbalığının çocukların üzerinde ki psikolojik ve toplumsal etkilerinin yanı sıra bu durumun sadece okul yıllarıyla sınırlı kalmayıp yaşamlarının sonraki dönemlerinde de

1 Başar, H. (2001). Sınıf yönetimi. Ankara: PegemA Yayıncılık.

devam ettiği ve bu etkinin sadece zorbalığa maruz kalanları değil aynı zamanda zorbalığa tanık olan ve zorbalığı alışkanlık haline çocukların da gelişimlerini olumsuz yönde etkilediğini gösteren çalışmalarda ortaya konmuştur(Olweus, 1993; Oliver, v.d. 1994; Banks, 1997; Fitzgerald, 1999).

Çocukların iletişim ve etkileşim içinde buldukları en önemli ortamlardan biri okullardır. Çocuğun, ailesinden sonra sosyal hayatı ve sosyal ilişkileri öğrendiği ve geliştirdiği en önemli ortamlardan birisi okuldur. Okullar, öğrencilere akademik bilginin ve mesleki becerinin yanı sıra sosyal sorumlulukların, oto kontrolün ve diğer bireylere saygının kazandırıldığı kurumlardır. Her çocuk

ve genç güvenli okul ortamında eğitim alma hakkına sahiptir (Leach,2005). Öğrenciler, hem birbirlerine ve hem de çevresindeki bireylere sözel ya da fiziksel olarak şiddet içeren davranışlarda bulunmaktadır ve buna bağlı olarak akran zorbalığının boyutları farklılaşmaktadır. Bir bireyin en temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik gereksiniminin sağlanması da okullarda birincil boyut olarak ele alınması gerekmektedir (Öğülmüş,2006). Okul ortamında öğrenciler arasında sıklıkla karşılaşılan sorunlarından biri akran zorbalığı, güçlü olanın kendinden daha zayıf olanı sürekli bir biçimde rahatsız etmesi anlamına gelen zorbalık geçmişten günümüze süregelen bir

sorundur. Saldırganlık ile ilgili yapılan çalışmalar literatürde oldukça eski tarihlere kadar dayanmaktadır. Ancak buna rağmen zorbalık konusu, özellikle okullarda yaşanan okul zorbalığı ve ya akran zorbalığı ve onu ilgilendiren konular, ancak ve anca son 25-30 senedir türlü araştırmalara konu olmuştur. Akran zorbalığı, okullarda özellikle de eğitimcilerin son derece aşına olduğu bir konu olmasına rağmen, araştırmacıların bu konu ile sistematik olarak ilgilenmeleri Dan Olweus'un araştırmaları ile başlamıştır (Atalay, 2014). Zorbalık, uzun yıllar ihmal ve göz ardı edilmiş olmasına karşın, artık tüm ülkelerde çok sık görüldüğü gerçeği inkâr edilemez bir boyuta gelmiştir ve pek çok ülkedeki araştırmacı bu konuda bilimsel araştırmalar yapmaktadırlar. Özellikle okul personeli ve öğrencilere akran zorbalığı hakkında bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Akran zorbalığı, bugün tüm dünyanın üzerinde durduğu ve uğraşmak zorunda kaldığı, okul çağı çocuklarını etkileyen en önemli problemlerden biridir. Özellikle çocuklar arasında zorbalığın önemsenmemesinin ardında farklı nedenler yer almaktadır. En önemli nedenlerden biri, çocuklar arasındaki zorbalık eylemlerinin yetişkinlerce normal davranışlar olarak algılanışı, büyüme ve gelişmenin doğal bir parçası olarak görülmesi, oyun, şakalaşma vb. algılanmasıdır. Problemin üstünün örtülmesi ve öğretmen, yönetici vb. yetişkinlerden kolaylıkla saklanmasıdır. Bir diğer neden ise, zorbaları ve kurbanları

ayırt etmeyi sağlayacak özelliklerin nasıl tanımlanması gerektiğinin bilinmemesi ve açık tanımlamaların olmamasıdır.

AKRAN ZORBALIĞI TANIMI

Zorbalığın sözlük anlamları incelendiğinde, Türk Dil Kurumu'na ait Türkçe Sözlük'de zorba; “gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan (kimse), müstebit, mütegalibe, despot, diktatör” olarak tanımlanırken (<https://sozluk.gov.tr/?kelime=zorba>), bir başka sözlük sitesinde ise “gücüne güvenerek başkalarının hakkını alan” (<http://www.dildernege.org.tr/>), olarak tanımlanmaktadır. Akran zorbalığıyla ilgili ilk çalışmalar 1970'li yıllarda Olweus tarafından yapıldığı için uluslar arası çalışmalarda en sık kullanılan tanım onun olarak onunki kabul edilmekte ve kullanılmaktadır.

Özellikle Norveç'li araştırmacı Dan Olweus'un 1978'de yayınlanan Okullarda Saldırganlık isimli kitabı zorbalıkta dönüm noktası kabul edilir. Son yıllarda bu çalışmalar İngiltere, Avusturalya ve A.B.D'de artmıştır. Araştırmacılar arasında zorbalığın tanımlanması ile ilgili tam bir fikir birliği yoktur. Kimileri zorbalığı diğerlerine yönelik kasıtlı saldırgan davranışlar olarak tanımlarken, kimileri bu tür davranışların zorbalık olarak kabul edilmesi için düzenli olarak tekrar edilmiş olması gerektiğini ifade etmektedir (Griffin & Gross, 2004).

Zorbalıkla ilgili en kapsamlı tanımlama, bu konu ile ilgili ilk bilimsel çalışmaları yapan Olweus'a aittir. Olweus (1993) zorbalığı, bir ya da birden çok kişinin kendilerinden daha zayıf birilerine tekrarlı bir biçimde yaptıkları olumsuz davranışlar olarak tanımlamıştır. Daha sonra bu tanımı daha da ayrıntılandırarak bazı bileşenlerinden söz etmiştir. Zorbalık kavramının daha iyi anlaşılması için zorbalıkla ilgili temel bazı ölçütleri ele almakta fayda vardır. Olweus'a (1994) göre, bir eylemin zorbalık olarak değerlendirilebilmesi için üç temel ölçüte sahip olması gerekmektedir. Bunlar:

- Kurban konumundaki birey ya da bireylere yönelik kasıtlı zarar verme amacıyla yapılan saldırgan davranışlar olması,
- Davranışın süreklilik özelliği göstermesi ve
- Zorba ile kurban arasında bir güç dengesizliğinin olmasıdır. Pişkin (2002a), 2 ifade ettiğine göre bu unsurları aşağıdaki gibi çoğaltmak mümkündür:
- Zorbalık zalimce bir davranıştır.
- Öğrencilerin fiziksel, zihinsel, duygusal, bazen de eşyalarının zarar görmesine yol açar.
- Zorbalar ve kurbanlar arasında denk olmayan güç ilişkisi vardır.

2 Pişkin, M. (2002a). Okul zorbalığı. Dergimiz, Çankaya Rehberlik ve Araştırma Merkezi. Yıl 1. Sayı 1. 27-33.

- Zorbalık bilinçli ve istekli bir biçimde yapılan eylemlerdir.
- Zorbalar eylemlerini bireysel yada kendilerini destekleyen grupla beraber yürütebilirler.
- Zorbaların bu tür eylemlerinden dolayı kendilerine bazı menfaatler sağladıkları görülür.
- Zorbalar, kurban yada kurbanların acı çekmesinden haz duyarlar.
- Zorbaca davranışlar, doğası itibariyle ciddiye alınmayı ve bir takım tedbirler almayı gerektirir.

Arora ve Thomson'a (1987) göre zorbalık; açık saldırganlık yoluyla, kendini Özellikle Norveç'li araştırmacı Dan Olweus'un 1978'de yayınlanan Okullarda Saldırganlık isimli kitabı zorbalıkta dönüm noktası kabul edilir. Son yıllarda bu çalışmalar İngiltere, Avustralya ve A.B.D.'de artmıştır. Araştırmacılar arasında zorbalığın tanımlanması ile ilgili tam bir fikir birliği yoktur. Kimileri zorbalığı diğerlerine yönelik kasıtlı saldırgan davranışlar olarak tanımlarken, kimileri bu tür davranışların zorbalık olarak kabul edilmesi için düzenli olarak tekrar edilmiş olması gerektiğini ifade etmektedir (Griffin & Gross, 2004). Zorbalıkla ilgili en kapsamlı tanımlama, bu konu ile ilgili ilk bilimsel çalışmaları yapan Olweus'a aittir. Olweus (1993) zorbalığı, bir ya da birden çok kişinin kendilerinden daha zayıf birilerine tekrarlı bir biçimde yaptıkları

olumsuz davranışlar olarak tanımlamıştır. Daha sonra bu tanımı daha da ayrıntılandırarak bazı bileşenlerinden söz etmiştir. Zorbalık kavramının daha iyi anlaşılması için zorbalıkla ilgili temel bazı ölçütleri ele almakta fayda vardır. Olweus'a (1994) göre, bir eylemin zorbalık olarak değerlendirilebilmesi için üç temel ölçüte sahip olması gerekmektedir. Bunlar:

- Kurban konumundaki birey ya da bireylere yönelik kasıtlı zarar verme amacıyla yapılan saldırgan davranışlar olması,
- Davranışın süreklilik özelliği göstermesi ve
- Zorba ile kurban arasında bir güç dengesizliğinin olmasıdır. Pişkin (2002a), 2 ifade ettiğine göre bu unsurları aşağıdaki gibi çoğaltmak mümkündür:
- Zorbalık zalimce bir davranıştır.
- Öğrencilerin fiziksel, zihinsel, duygusal, bazen de eşyalarının zarar görmesine yol açar.
- Zorbalar ve kurbanlar arasında denk olmayan güç ilişkisi vardır.

2 Pişkin, M. (2002a). Okul zorbalığı. Dergimiz, Çankaya Rehberlik ve Araştırma Merkezi. Yıl 1. Sayı 1. 27-33.

- Zorbalık bilinçli ve istekli bir biçimde yapılan eylemlerdir.
- Zorbalar eylemlerini bireysel yada kendilerini destekleyen grupla beraber

yürütebilirler.

- Zorbaların bu tür eylemlerinden dolayı kendilerine bazı menfaatler sağladıkları görülür.
- Zorbalar, kurban yada kurbanların acı çekmesinden haz duyarlar.
- Zorbaca davranışlar, doğası itibariyle ciddiye alınmayı ve bir takım tedbirler almayı gerektirir.

Arora ve Thomson'a (1987) göre zorbalık; açık saldırganlık yoluyla, kendini savunma becerilerinden yoksun, akranları ile etkileşim kurmaktan aciz, akran alt grupları oluşturmada yetersiz kişiler üzerinde, sosyal olarak baskınlık kurma ve sürdürme sürecidir. Roland ve Munthe (1989) zorbalığı, uzun süreli ve sistematik olarak kendini savunamayan kişiye karşı, bir başka kişi veya kişilerce, psikolojik veya fiziksel şiddet uygulanması olarak betimlemiştir.

Besag ise (1989) zorbalık tanımı yaparken içine haz alma, çıkar elde etme ile üzücü ve acı verici kelimeleri de kavramın içerisine eklemiştir. Besag'a (1989) göre zorbalık, güçlü olan bireylerin, haz almak veya çıkar sağlamak için zorbalığa karşı koyamayacak durumda olanlara karşı yaptıkları sosyal, fiziksel, psikolojik veya sözlü olarak yapmış oldukları acı veren ve üzücü davranış eylemleridir.

Smith ve Sharp (1994) ise zorbalığı,

bir öğrencinin kendisine kurban olarak seçtiği başka bir öğrenciye hoş olmayan sözler söylemesi; itmesi, tekme atması, tehdit etmesi, bir yere kapatması ve onunla asla konuşmaması gibi davranışlar olarak tanımlamaktadır. Galloway (1994) ise zorbalığı; “ bir kişi ya da grubun kasıtlı olarak, bir diğer kişi ya da grupta gerilime neden olacak davranışları” olarak tanımlamaktadır.

Furniss (2000) zorbalığı, “bir kişinin diğer bir bireyi incitmesine neden olan herhangi bir davranış” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, zorba davranışın tekrarlı olması, kurbanda kendini savunma gücüne ya da strese yol açması gibi özellikleri bulunduğunu da belirtmektedir. Saldırganlığın bir alt türü olan zorbalık, bir ya da daha fazla çocuğun, bir diğer deyişle bir grubun, kendisini savunmaktan aciz olarak algılanan diğer bir çocuğa zarar vermeyi ya da rahatsız etmeyi amaçlayan davranışları olarak tanımlanmaktadır (Glew, Rivara ve Feudtner, 2000). Salmon ve West' e (2000) göre zorbalık; “kasıtlı, provoke edilmemiş, bir ya da daha fazla çocuğun bir diğerine acı veren, strese yol açan tekrarlı ve güç kullanmayı içeren davranışlarıdır.” Zorbalığın en yaygın türleri, sırasıyla, kurbanda isim takma, fiziksel saldırı, tehdit etme ve dedikodu yapma şeklindedir.

Nansel, ve ark., 2001, zorbalığı farklı yaklaşım şekliyle tanımlanmaya çalışılmışlardır, onlara göre; tipik olarak zorba ve kurban

arasında güç dengesizliği vardır; zorba kurbandan fiziksel ya da psikolojik olarak daha güçlüdür. Rigby (2002) zorbalığı, zorbalık yapanın haz aldığı ama buna karşın mağdur bireyin acı duyduğu davranışların tümü olarak nitelendirmiştir. Tanımlardaki „süreklilik“ ifadesi zorbalığı herhangi bir iki kişi arasındaki geçen kavgadan ayıran en belirgin özelliğdir. Öğrenciler arasındaki olağan süreklilik göstermeyen kavgalar, tartışmalar zorbalık olarak nitelendirilmezken; eğer sürekli olarak aynı çocuklar, belli öğrenciler tarafından rahatsız ediliyorsa bu durumda zorbalıktan söz edilmektedir. Zorbalık durumunu normal kavgadan ayıran diğer bir özellik de, güçlerin eşitsizliği olarak sayılmaktadır. İki çocuk eşit güçte ise, bu durum zorbalık olarak isimlendirilemez. Nedeni ise zorbalık olarak isimlendirilebilmesi için bir çocuğun diğer akranından daha güçlü olması ve bu gücü ile diğer akranını rahatsız etmesi söz konusudur (Totan, 2008).

Pişkin (2002b) pek çok zorbalık tanımını incelemiş ve bunlar sonucunda zorbalığı; “bir veya birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz öğrencileri, kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü” olarak tanımlamıştır. Pişkin’e (2002b) 3 göre akran zorbalığı; tekme atma, tokat vurma, itme, çekme gibi “fiziksel”, sataşma; alay etme, dalga geçme,

kızdırma, hoş gitmeyen isim takma, küçük düşürücü sözler söyleme gibi “sözel”; dedikodu ve söylenti çıkarıp yayma, arkadaş grubundan dışlayarak yalnızlığa terk etme gibi “dolaylı”; para ve eşyalarını zorla alma, almakla tehdit etme, eşyalarına zarar verme gibi “davranışsal” olarak ortaya çıkabilir. Zorbalık ile ilgili yapılan tanımlara ek olarak Pişkin (2002b),aşağıdaki kavramlardan da bahsetmiştir:

Zorba: Kendisinden fiziksel ya da psikolojik olarak zayıf olan akranlarına kasıtlı ve sürekli olarak rahatsızlık veren öğrenci ya da öğrenci gruplarıdır. **Kurban:** Kendilerinden daha güçlü öğrencilerin zorbaca söz ve eylemlerine uğrayan öğrenci ya da öğrenci gruplarıdır. **Zorba-Kurban:** Hem zorbaca söz ve eylemlerde bulunan, hem de zorbalığa maruz 3 Pişkin, M. (2002b) Okul Zorbalığı, Tanımı, Türleri, ilişkili Olduğu Faktörler Ve Alınabilecek Önlemler. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2: 531-562. kalan öğrenci ya da öğrenci gruplarıdır.

AKRAN ZORBALIĞI TÜRLERİ

Crothers ve Levinson’a (2004) göre, literatürde zorbalık genel olarak üç şekilde betimlenmiştir. Zorbalık ile ilgili ilk tanımlamayı yapan Olweus (1993) zorbalığı, doğrudan zorbalık ve dolaylı zorbalık olmak üzere ikiye ayırmıştır. Doğrudan zorbalık, “kurbana açık saldırı”-fiziksel zorbalık olarak da tanımlanmaktadır;

dolaylı zorbalık, ise “ilişkisel kurbanlık”tır ve ilişkileri ya da arkadaşlıkları manipüle etmek yoluyla bir kişiye acı verme (örneğin bir grubun bir kişiyi görmezden gelmesi, yok sayması gibi) şeklindedir, sosyal olarak dışlama olarak da tanımlanmaktadır. Sonra üçüncü bir kategori daha eklenmiştir ki, bu da doğrudan sözel saldırganlıktır ve isim takma, azarlama, istismar etme ve suçlama ve benzeri şekillerdedir.

Pace (2001) ise zorbalık türlerini üçe ayırmaktadır:

1. Psikolojik ve duygusal zorbalık (Bir kişi hakkında bir dedikodu yayma, bir kişiyi konuşmalardan, faaliyetlerden, oyunlardan dışlama vb.)
2. Sözel zorbalık (isim takma, tehdit etme, gözdağı verme vb.)
3. Fiziksel zorbalık (itme, tekme atma, vurma vb.) Elliott (1997) ise, daha kapsamlı bir sınıflama yaparak zorbalığı, fiziksel (bir başkasına zarar vermek amacıyla itmek, tekme atmak, yumruk atmak vb.), sözel (diğerlerine hoş olmayan “aptal”,”şişko”,”dört göz” gibi üzücü kelimelerle hitap etme vb.), sosyal dışlama (başkasını görmezlikten gelme, umursamama ya da hiçbir şeye dahil etmeme), duygusal (gruptan dışlama, küçük düşürme, eşyalarına zarar verme) ve cinsel (karşı cinsten olanlara sözlü ve elle taciz ve sarkıntılık yapma vb.) olmak

üzere dört kategoride ele almaktadır. Görüldüğü gibi, zorbalık türleri sadece ilk anda akla gelen fiziksel zorbalıkla sınırlı değildir. Karşıdaki kişiye zarar veren ve inciten pek çok davranış, farklı kategoriler altında toplanabilir ve zorbalık kapsamında değerlendirilebilir. Pişkin (2005) zorbalık türlerini beş kategoride ele almaktadır. Bunlar; fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, dışlama-yalnızlaştırma, söylenti çıkarıp yayma ve bireyin mal ve eşyalarına zarar verme (örneğin çocuğun kitap ve defterlerini yırtma, parçalama vb) şeklindedir.

Pişkin ve Ayas (2007) ergenler üzerinde yaptıkları çalışmaların sonucunda yukarıda sıralanan beş boyuta ek olarak cinsel zorbalık boyutunu da eklemişlerdir. Son yıllarda gençlerin teknolojiyi yoğun olarak kullanmaya başlamaları sonucunda fizikselden sanala transfer olan yeni bir zorbalık şekli siber zorbalık ortaya çıkmıştır. Siber zorbalık, zorbalığın yeni bir biçimidir ve okul personeli için ilave güçlükler getirmektedir. Literatürde kullanılan anlamı olarak siber zorbalık, iletişim teknolojilerini kullanarak başkalarına zarar vermek demektir. Günümüzde bilgisayar, akıllı telefon gibi teknolojik aletlerin, özellikle de internetin daha yaygın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, çağımızın en önemli sorunlarından biri olarak siber zorbalık kavramı dahil olmuştur. Siber zorbalık içeren davranışlar; SMS yoluyla, cep telefonu aracılığıyla video ve resim çekilerek, cep

telefonuyla diğer bireyleri rahatsız ederek, sohbet odalarında e-posta yoluyla, anlık mesajlaşma sırasında veya web siteleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Smith, Mahdavi, Carvalho ve Tippett, 2006). Siber zorbalıkla ilişkili araştırmalar, siber zorbalık ve mağduriyetin bireylerin sosyal, akademik ve duygusal yaşamları üzerinde çok ciddi olumsuz etkilerinin bulunduğunu göstermektedir (Eroğlu ve Güler, 2015). Topalova, 2012, akran zorbalığı türlerini sınıflandırırken, “ırksal zorbalık” diye bir zorbalık türü olduğundan bahsetmektedir. Irksal zorbalık, bireyleri irksal, dini ve ulusal kökene göre ayırmak, eşitsiz ve adaletsiz davranışlara maruz bırakılmak olarak tanımlanmaktadır.

AKRAN ZORBALIĞININ YAYGINLIĞI

Akran zorbalığı, kültürden kültüre farklı şekillerde ifade edilen, 1970’lerin başlarına kadar sistematik çalışmalara konu olmayan, ancak, tüm ulusları ilgilendiren ve dünya çapında yaygınlığı olan bir problemdir. Uzun yıllar bu çabalar büyük oranda İskandinav ülkeleri ile sınırlı kalmıştır. 1980’ler ile 1990’ların başlarında zorbalık Yunanistan, İngiltere, Japonya, Hollanda, Avustralya, Kanada ve Amerika gibi ülkelerin de dikkatini çekmeye başlamıştır (Olweus, 1993, 1994). Araştırmalar akran zorbalığın dünyanın her yerinde çok yaygın olduğuna ilişkin bulgular ortaya koymaktadır. Akran zorbalığının yaygınlığına bakan araştırma

sonuçları, akran zorbalığı yapan öğrencilerin oranının % 1 ile %49.5, zorbalığa maruz kalan öğrencilerin oranının % 5.5 ile % 56.5, hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan öğrencilerin oranının ise % 1 ile % 10.34 arasında değiştiğini göstermektedir (Olweus 1993, 1994, Maynard ve Joseph 2000, Wolke, v.d. 2000, Wolke, v.d. 2001, Juvonen ve ark. 2003, Seals ve Young 2003, Neumark-Sztainer ve Perry 2003, Baldry 2004, Collins, v.d. 2004, Hunter, v.d. 2004, Cerezo ve Ato 2005, Houbre, v.d. 2006, Eisenberg, v.d.2017).

Akran zorbalığının görülme sıklığına ilişkin bazı araştırma sonuçlarına incelendiğinde ; Rigby ve Slee (1991), Avustralya’da 8–18 yaşları arasındaki 15152 erkek ve 10247 kız öğrenciyle yaptığı çalışmalarında kızların %15,7’sinin, erkeklerin %20,7’sinin haftada en az bir kez zorbalığa maruz kaldığını tespit etmişlerdir. Olweus (1993), Norveç’te yaptığı çalışmada öğrencilerin %8’inin zorbalığı deneyimlediklerini, %12’sinin de kendilerini kurban olarak tanımladıklarını, Finlandiya’da yapılan bir çalışmada öğrencilerin %11’inin her hafta en az bir kez zorbalık yaptıkları ve yine aynı oranda öğrencinin zorbalığa uğradıkları rapor edilmiştir (Kaltiala-Heino ve diğerleri, 1999). Amerika Birleşik Devletleri’nde 15686 öğrenci ile yapılan bir çalışmada (Nansel ve ark. 2001) zorbalık oranının %29,9 olduğu, bunların %13’ünün zorba,%10,6’sının kurban ve %6,3’ünün hem zorba hem kurban rolünde yer aldığını, İskoçya’daki lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada ise

öğrencilerin %7.5'inin zorba, %16.7'sinin ise kurban oldukları belirlenmiştir (Karatzias, v.d. 2002). Kristensen ve Smith (2003)'in, 10–15 yaşları arasındaki 305 öğrencinin zorbalık döngüsündeki rolleri ve baş etme becerilerini inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin %65,9'unun zorbalık olayına karışmadığını, %16,4'ünün kurban, %9,5'inin zorba/kurban ve %8,2'nin zorba olduğunu, kızlarda kurban olma eğiliminin erkeklerden daha yüksek olduğunu, yaş arttıkça kurban olma eğiliminin azaldığını belirtmişlerdir.

Топалова, О. (2012), ilköğretim 7. ve 8. sınıf toplam 155 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, öğrencilerin %50.32 ile %1.94'nün okullarında akran zorbalığının var olduğunu, öğrencilerin %41.29 ile 0.65' nin zorba eylemlerde bulduklarını ifade ettiklerini tespit etmiştir. Ѓорѓијевска, А. (2017), yaptığı çalışmada Kuzey Makedonya'daki öğrenciler arasında akran zorbalığının kız öğrencilere oranla erkek öğrencilerde daha fazla görüldüğünü ve yaşları büyüdükçe zorbalığın arttığını tespit etmiştir. UNİCEF tarafından yürütülen bir çalışmada, Kuzey Makedonya'da yaşayan 13-15 yaşları arasındaki öğrencilerin % 42' sinin okulda ve okul çevresinde akran zorbalığına uğradıkları saptanmıştır. <https://sdk.mk/index.php/makedonija/42-otsto-od-uchenitsite-na-voznost-od-13-15-godini-dozhiveale-nasilstvo-od-vrsnitsi-vo-uchilishte-unitsef-kampana-kraj-na-nasilstvoto-vo-uchilishtata/>

Theriot ve arkadaşları (2005), ilkökul ve ortaokul öğrencileri ile yaptıkları çalışmada zorbalık yaygınlığının %21,9 olduğunu ve %22,9'unun ise kurban olma ölçütlerine uyarken kendilerini kurban olarak tanımlamadıklarını, Japonya'da ulusal düzeyde yapılan araştırmada (Mino, 2006), ilkökul öğrencilerinin %21,9'unun, ortaokul öğrencilerinin ise %13,2'sinin zorbalığı deneyimledikleri belirtilmektedir.

İspanya'da lise öğrencileri üzerinde Fernandez, Cuadrado ve Cadet (2008) tarafından yapılan bir çalışmada zorbalığa uğrayan lise öğrencilerin oranlarının %11.4 (dışlanma uğrama) ile %26.8 (hakarete uğrama) arasında değiştiği belirlenmiştir.

Yaşları 11 ile 15 arasında değişen okul çağındaki çocuklardan oluşan 40 farklı ülkede ve 200 bin öğrenci ile yapılan geniş kapsamlı bir araştırmada zorbalığa maruz kalmanın erkekler arasında %8.6 ile %45.2, kızlar arasında oranın % 4.8 ile %35.8 olduğu rapor edilmektedir (Craig, v.d. 2009). Stavrinides ve diğerlerinin (2010) Güney Kıbrıs'ta yaptıkları bir çalışmada, öğrencilerin %5.4'ünün sadece zorba, %7.4'ünün sadece kurban, %4.2'sinin ise hem zorba hem de kurban oldukları saptanmıştır. Sismani-Papacosta ve diğerleri (2014) tarafından, Güney Kıbrıs' ta yapılan başka bir çalışmada, öğrencilerin %17' sinin kurban, %7.7' sinin zorba ve % 6.3' sinin hem zorba hem kurban olduklarını tespit etmişlerdir. Türkiye'de

akran zorbalığı ile ilgili araştırma sonuçları diğer ülkelerdeki araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yıldırım (2001) kurban öğrenci oranının %26, zorba öğrenci oranının %16 hem zorba hem de kurban öğrenci oranının ise %23 olduğunu saptamıştır. Dölek (2002) kurban öğrenci oranının 5.sınıf öğrencileri arasında yaklaşık %31, 7.sınıf öğrencileri arasında %24 ve 9.sınıf öğrencileri arasında ise %11 olduğunu belirlemiştir. Kapçı (2004) zorba ya da kurban olarak zorbalık olaylarına karışan öğrencilerin oranının %40 olduğunu rapor etmiştir. Pekel (2004) kurban öğrenci oranının 9.3, zorba öğrenci oranının %7.6, hem zorba hem de kurban öğrenci oranının %6.4 olduğunu saptamıştır. Uludağlı ve Uçanok (2004) çalışma grubundaki öğrencilerin % 9,3'ünün kurban, % 7,6'sının zorba ve % 6,4'ünün zorba/kurban olduğunu, Pişkin ve Ayas (2005) tarafından yapılan bir çalışmada kurban öğrenci oranının %20.5, zorba öğrenci oranının ise %28.2 olduğu belirlenmiştir. Kutlu (2005) tarafından yapılan bir çalışmada öğrencilerin %31'inin kurban, %33'ünün zorba, %12'sinin ise hem zorba hem kurban olduğu bulunmuştur. Gültekin ve Sayıl (2005) kurban öğrencilerin oranının %13.9 olduğunu saptamıştır. Kepenekçi ve Çinkır (2006) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada içinde bulunulan akademik yıl içinde öğrencilerin %100'ünün en az bir kez zorbalığa uğradığı belirlenmiştir. Atik (2006) tarafından

yapılan bir çalışmada kurban öğrenci oranının %21.3, zorba öğrenci oranının %4.6, hem kurban hem de zorba öğrenci oranının ise %6.5 olduğunu belirlenmiştir. Gökler (2007) kurban öğrenci oranının %27, zorba öğrenci oranının %10, hem zorba hem de kurban oranının ise %21 olduğunu saptamıştır. Kartal ve Bilgin (2008) kurban öğrenci oranının %41.3, zorba öğrencilerin oranının %3.3, hem zorba hem de kurban öğrenci oranının ise %29.9 olduğunu belirlemiştir. Pişkin (2010) tarafından yapılan bir başka çalışmada kurban öğrenci oranının %35.1, zorba öğrenci oranının %6.2, hem zorba hem de kurban öğrenci oranının ise %30.2 olduğu saptanmıştır. İlköğretim ikinci kademe öğrencileriyle yapılan bir başka çalışmada, araştırmaya katılan 340 öğrencinin % 3.7'si zorba, % 26.9'u, kurban, % 60.8'i, zorba-kurban ve % 28'i karışmayan öğrenci statüsünde olduğu saptanmıştır (Siyez ve Kaya, 2011). Hesapçıoğlu ve Yeşilova (2015), lise öğrencileri ile yaptıkları bir çalışmada 1373 öğrenciden %24'ünün zorbalığa uğradığını, %29.3'ünün zorbalık yaptığını belirtmiştir. Gökkaya ve Sütçü (2018), yaptıkları çalışmada öğrencilerin; % 2.8'inin zorba, % 34.9'unun kurban, % 27.0'sinin zorba-kurban ve % 35.3'ünün izleyici statüsünde yer aldığı saptanmıştır.

ZORBALARIN ÖZELLİKLERİ

Olweus'a (1993) göre, zorbalığın tanımında da bahsedildiği gibi, tipik zorbaların en ayırt edici özellikleri akranlarına yönelik saldırganlıklarıdır. Ancak zorbalar aynı zamanda ebeveynleri, öğretmenleri gibi yetişkin gruplarına karşı da saldırganlar ve diğer insanlar üzerinde egemenlik - baskı kurmaya yönelik çok güçlü ihtiyaçları vardır. Zorbalar genellikle şiddete karşı daha olumlu tutumlara sahiptirler ve şiddet araçlarını daha fazla kullanırlar. Genellikle tepisel davranırlar, otokontrolleri düşük düzeydedir ve kurbanlarla yok denilecek kadar düşük düzeyde empati kurarlar. Kendilerine bakışları olumludur ve büyük çoğunluğu, kendi saldırganlık düzeylerinin farkında değildirler. Eğer zorbalar erkekse, diğer erkek çocuklardan ve kurbanlardan fiziksel olarak daha güçlüdürler.

Zorbalar düşünülenlerin aksine, çok az ya da ortalama düzeyde kaygı ve güvensizlik yaşarlar; ancak özsayıgıları daha düşük değildir. Kısaca, tipik olarak zorbalar "fiziksel güçlerine eşlik eden saldırgan tepki örüntüleri" ile karakterize edilirler ve "çabuk öfkelenen bir mizaca" sahiptirler. Ailesi içinde zorba davranışlara maruz kalan, okulda başarı gösteremeyen, değersiz olduğunu düşünen ve kendilerine güvenmeyen öğrenciler zorbalığın görüldüğü tespit edilmiştir (Stevenson & Smith, 1989; Elliot 1997).

Pişkin ve Ayas (2005), lise öğrencileri üzerinde yaptıkları bir araştırmada, zorbaların özsayıgı düzeylerinin yüksek olduğunu ve daha dışadönük çocuklar olduklarını, utangaçlık düzeylerinin ise daha düşük olduğunu bulmuşlardır.

Dake, Price ve Telljohann (2003) profesyonel literatürü inceleyerek zorbalara ilişkin belirledikleri özellikleri şöyle özetlemektedirler: Depresyon, intihar düşünceleri, psikiyatrik problemler, yeme bozuklukları, madde kullanımı, kavgacı davranışlar göstermektedirler. Suça karışma (hırsızlık, silah taşıma, vandalizm) oranları yüksektir. Akademik olarak olumsuz davranışlar (kopya çekme, okuldan kaçma) sergilerler, düşük akademik başarıları düşüktür. Okul uyumları zayıftır (ev ödevlerini yapma, okul kurallarına uyma vb. konularda). Zorba arkadaşları vardır, partnerlerine karşı fiziksel ve sosyal olarak saldırgan davranışları vardır, Otoriter ebeveynlere sahiptirler ve ebeveynleri cezalandırıcı disiplin yaklaşımlarını kullanırlar. Daha az sorumluluk sahibi, daha az destekleyici ebeveynlere sahiptirler ve yetişkin rol modellerinden yoksundurlar. İstismar sorunları yaşarlar. Bu bilgiler doğrultusunda zorbaların tipik özellikleri toparlanacak olursa, saldırgan oldukları ve bu saldırganlıklarını baskınlık sağlamak ya da kurdukları baskınlığı sürdürmek amacıyla kullandıkları söylenebilir.

KURBANLARIN ÖZELLİKLERİ

Zorbalığa taraf olan bir diğer grup da kurbanlardır. Okul çağında olan çocuk ile ergenlerin yaklaşık olarak % 7 - % 10'luk kısmı zorbalık ile karşılaşmaktadır. Kurbanlar, zorbaların saldırgan davranışlarına maruz kalanlar, bir diğer ifadeyle “mağdur” olanlardır. Kurbanlar için okul korkulacak bir yer olarak tanımlanmakta ve genellikle kurbanlar okulda güvensiz ve mutsuz hissederler. Kurban olan öğrenciler zorba öğrencilerin aksine daha çekingen, hassas ve pasiflerdir (Çinkır, Ş. 2006; Akt. Coşkun, A.).

Dake, Price ve Telljohann (2003) profesyonel literatüre ilişkin yaptıkları incelemeler sonucunda, kurbanlara ilişkin belirledikleri özellikleri şöyle özetlemektedirler: Depresyon, intihar düşünceleri, psikiyatrik problemler ve yalnızlık yaşarlar. Özsaygı düzeyleri düşüktür ve kaygılıdır. Yeme bozuklukları gibi ruhsal sorunlar yaşarlar. Diğer çocuklardan daha az popülerdirler. Sosyal durumları kontrol etmek için çok az fırsat sunan ebeveynlere sahiptirler, daha az sorumluluk sahibi ve daha az destekleyici ebeveynlere sahiptirler, acımasız ve kötü ev ortamlarından gelirler, istismar sorunları yaşarlar, fiziksel sağlık problemleri (uyku problemleri, altını ıslatma, baş ağrıları, mide ağrıları, yorgunluk gibi) yaşarlar, sosyal uyumları zayıftır (ev ödevlerini yapma, kurallara uyma vb. konularda),

okulla bağları zayıftır (okulda iyi ve mutlu olma, okulu ciddiye alma gibi istekleri), okul devamsızlıkları fazladır. Tüm bu incelemeler, kurbanların tipik özellikleri hakkında bilgi vermekte ve genel tabloyu gözler önüne sergilemektedir.

AKRAN ZORBALIĞININ SONUÇLARI

Akran zorbalığa maruz kalan çocukların yaşadıkları psikolojik ve sosyal zorlukları araştıran çalışmalarda kurban durumundaki çocukların kaygı, içe yönelen öfke, çaresizlik, değersizlik, yalnızlık gibi olumsuz duyguları yoğun olarak hissettiklerini (Slee, 1995a; Atik ve Kemer, 2008), depresyon ve anksiyete (Slee, 1995b; Due vd., 2005), düşük benlik saygısı (Fleming ve Jacobsen, 2009; Kapıcı, 2004; Rigby, 2003; Roland, 2002; Ttofi ve Farrington, 2008), okula gitmek istememe ve düşük akademik başarı gibi sorunlar yaşadıklarını göstermiştir (Atik, 2006; Porter, 2007; Gökler, 2009). Bununla birlikte diğer taraftan yapılan çalışmalar zorbalık uygulayanların da çeşitli sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bunlar genellikle, okuldan kaçma, kuralları ihlal etme, diğerlerine karşı saldırgan eylemler ve öfke gibidir (Camodeca v.d., 2002; Menesini vd., 2003; Jacobs, 2008;). Ayrıca çalışmalar, okul yıllarında zorbalık gösteren çocuk ve ergenlerin, yetişkin yaşamlarında suç ve şiddet olaylarına karışma, dürtüsel ve riskli davranışlarda bulunma (Forero, v.d., 1999; Kaltiala- Heino, v.d. 2000), iş hayatlarında

başarısız olma ve madde kullanımıyla ilgili sorunlar yaşama açısından daha fazla risk taşıdıklarını göstermiştir (Farrington ve Ttofi, 2010; Bender ve Lösel, 2011; Kim, v.d. 2011).

SONUÇ

Araştırmaların çoğunun da gösterdiği gibi, akran zorbalığı çoğu kültürde var olan ve bugün tüm dünyanın üzerinde durduğu ve uğraşmak zorunda kaldığı, okul çağı çocuklarını etkileyen en önemli problemlerden biridir. Çok sayıda araştırma, akran zorbalığının hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan kurban çocuklar için önemli psikolojik, sosyal ve fiziksel sonuçlarının olduğunu göstermektedir. Akran zorbalığı, erken yaşlarda öğrenciler arasında popüler olma, kendini kabul ettirme, problem çözme ve empati yapabilme gibi becerilerden yoksun olma, sürekli kaygı yaşama, fiziksel ve duygusal ceza yöntemi kullanan ailelerden gelme gibi çok çeşitli nedenler ile tetiklenebilmektedir. Zorbalığa maruz kalma, çocukların kendilerini değersiz hissetmesine yol açabilir; çevresinden korkmasına, uzaklaşmasına, soyutlanmasına ve yalnızlaşmasına neden olabilmektedir. Zorba olmak ya da zorbalığa maruz kalmak bir yana, sadece bu olaylara tanık olmak bile uzun süreli olumsuz etkilere neden olabilir. Bu nedenden dolayı mutlaka erken fark edilmesi ve uygun stratejilerle ve önleme programlarıyla etkilerinin azaltılması için gerekli adımların

atılması oldukça önemlidir. Bu nedenle gerek zorbalık, kurbanlar ve tanık olan çocuklar ve aileleri gerekse okul yönetimi ve öğretmenler için büyük bir problem olan akran zorbalığına yol açan faktörlerin belirlenmesi çok önemlidir. Literatür taraması yapıldığında akran zorbalığını önlemeye yönelik geliştirilmiş çok sayıda program var olduğu görülmektedir. Bu programlar içerisinde özellikle öğrenciler, öğretmenler, okul yönetimi ve ailelerin işbirliğine dayanan bütüncül programların daha etkili olduğu belirtilmektedir. Grup normlarını ve okul ortamını iyileştirmek amacıyla geliştirilmiş okul-temelli programlar, öğrencileri izlemeye ve olumlu sosyal davranışları desteklemeye; öğrenciler, öğretmenler, okul çalışanları ve topluma yönelik eğitimler vermeye, risk altında olan öğrencilere yönelik bireysel müdahalelere ve bireysel özelliklere saygıyı ve hoşgörü ortamını geliştirmeye odaklanmaktadır (APA, 2018).

Pişkin (2010), belirttiğine göre birçok araştırma bulguları, tüm okul yönetiminin (okul personeli, okul aile birliği ile okul topluluğuna bağlı kuruluşlar) okullardaki zorbalık davranışlarını önlemek ve azaltmak için işbirliği çabalarına katılmaları gerektiğini göstermektedir. Bunda yola çıkarak, okullardaki akran zorbalığı sorununu asgari düzeye indirebilmek için tüm okul personelinin, öğrencilerin ve ailelerin bu sorunla hep birlikte mücadele

etmesi gerekmektedir. Baş etme stratejileri, okul personelinin duyarlılık düzeyleri arttırılmalı ve gerekli tüm önlemler alınabilmelidir. Akran zorbalığı olgusunun tamamen ortadan kaldırmak çok mümkün görünmemekle birlikte enaza indirilebilmesi için gerekli olan tüm önlemlerin alınması çok önemlidir. Akran zorbalığına ilişkin risk ve koruyucu faktörleri öğrenmek, duyarlı ve etkili müdahale programları geliştirmemize yardımcı olacaktır. Bu programların gerek çocuk ve ergenlerin gelişimsel özellikleri gerekse aile yapısı, kültürel değerler ve eğitim sisteminin dinamikleri dikkate alınarak tasarlanması gerekmektedir. Aynı zamanda, sadece bireysel okul bazında değil makro düzeyde Kuzey Makedonya'daki tüm okulları içeren akran zorbalığı önleme ve farkındalığı arttırma programları hakkında sosyal politikaların oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

American Psychological Association (2018) Bullying and School Climate. <http://www.apa.org/advocacy/interpersonal-violence/bullying-school-climate.aspx>

Arora, C.M.J. and Thomson, D. A. (1987). Defining bullying for a second school. *Educational and Child Psychology*, 4, 110-120.

Atalay, A.(2014) Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın

Cinsiyet, Yaş, Sosyo-Ekonomik Düzey, Anne-Baba Tutumları, Arkadaş İlişkileri ve Benlik Saygısı ile İlişkisi, Dicle Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır.

Atik, G. (2006). İlköğretim ikinci kademe öğrencileri arasındaki zorbalık davranışını yordamada denetim odağı, benlik saygısı, aile stili, yalnızlık ve akademik başarının rolü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Atik, G. ve Kemer, G. (2008). İlköğretim ikinci kademe öğrencileri arasındaki zorbalığı yordamada problem çözme becerisi, sürekli öfke-öfke ifade tarzları ve fiziksel öz yeterliğin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 198-206.

Banks, R. (1997). *Bullying in Schools*. ERIC Document Reproduction Service No. ED 407154.

Başar, H. (2001). *Sınıf yönetimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Baldry AC (2004) The impact of direct and indirect bullying on the mental and physical health of Italian youngsters. *Aggressive Behavior*, 30: 343-355.

Bender, D. ve Lösel, F. (2011). Bullying at school as a predictor of delinquency, violence and other anti- social behaviour in adulthood. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 99-106.

Berger, K. (2007). Update on Bullying at School: Science forgotten? *Developmental Review*, 27, 90–126.

Besag, V. E. (1989). *Bullies and victims in schools*. Britain: Open University Press.

Camodeca, M., Goossens, F. A., Meerum Terwogt, M. ve Schuengel, C. (2002). Bullying and victimization among school-age children: Stability and links to proactive and reactive aggression.

Social Development, 11, 332-345. doi:10.1111/1467-9507.00203

Cerezo F, Ato M (2005) Bullying in Spanish and English pupils: A sociometric perspective using the BULL-S questionnaire. *Educational Psychology*, 25 (4): 353-367.

Collins K, McAleavy G, Adamson G (2004) Bullying in schools: a Northern Ireland study. *Educational Research*, 46 (1): 55-71.

Coşkun, A. (2018). Orta Okula Devam Eden Öğrencilerde Akran Zorbalığına Neden Olan Etkenlerin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Craig, W. M. ve Pepler, D. J. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 577–82.

Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton,

B., ... HBSC

Bullying Writing Group (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International journal of public health*, 54 Suppl 2(Suppl 2), 216–224. doi:10.1007/s00038-009-5413-9

Crothers, L.C. and Levinson, E.M. (Fall-2004). Assessment of bullying: A review of methods and Instruments. *Journal of Counseling & Development*, 82, 496-503.

Dake, J.A., Price, J.H. and Telljohann, J.K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of Scholl Health*, 73(5), 173-181.

Dölek, N. (2002). İlk Ve Orta Öğretim Okullarındaki Öğrenciler Arasında Zorbaca Davranışların İncelenmesi Ve Zorbalığı Önleme Tutumu Geliştirilmesi Programının Etkisinin Araştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P. ve Currie, C. (2005).

Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15(2), 128-132. doi:10.1093/eurpub/cki10

- Eisenberg ME, Neumark-Sztainer D, Perry CL (2003) Peer harassment, school connectedness, and academic achievement. *Journal of School Health*, 73 (8): 311-316.
- Elliott, M. (1997). 101 Ways to Deal with Bullying. London: Hodder Children's Book.
- Eroğlu, Y. Güler, N. (2015). Koşullu Öz Değer, Riskli İnternet Davranışları ve Siber Zorbalık/ Mağduriyet Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Sakarya University Journal Of Education*, 5(3), 118- 129.
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/suje/issue/20640/220109>
- Espelage, D.L. ve Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: what have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32, 365–383.
- Farrington, D. P. ve Ttofi, M. M. (2010). Campbell systematic reviews: School-based programs to reduce bullying and victimization (Last updated). The Campbell Collaboration.
- Fernandez, I., Cuadrado, I. ve Cadet, B. (2008). School Bullying From The Perspective of the Victim's Gender. *Journal Of Social Management*, 61 (1), 21- 35.
- Fitzgerald, D. (1999). Bullying in our Schools- Understanding and Tackling the Problem—A Guide for Schools. Dublin: Blackhall Publishing.
- Fleming, L. ve Jacobsen, K. (2009). Bullying and symptoms of depression in Chilean middle school students. *Journal of School Health*, 79(3). 130-137. doi:10.1111/j.1746-1561.2008.0397.
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C. ve Bauman, A. (1999). Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: Cross sectional survey. *British Medical Journal*, 319(7206), 344-348.
- Galloway, D. (1994) Bullying: The Importance Of A Whole School Approach. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 3(1), 19-26.
- Garmy P, Vilhjálmsón R, Kristjánssdóttir G (2017) Bullying in school-aged children in Iceland: A cross-sectional study. *Journal of Pediatric Nursing*, 1-5.
- Gökkaya, F., & Tekinsav Sütcü, S. (2018). Akran zorbalığının ortaokul öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Advance online publication. doi: 10.16986/HUJE.2018042225
- Gültekin, Z. (2003). Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran Zorbalığı Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8 (15), 47-61.

Ѓорѓијевска, А. (2017). Универзитет „Климент Охридски“- Битола, ОСМА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ „ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“.http://konferencii.msu.edu.mk/wp-content/uploads/000_Spisanie-8-konferentsija-PSIHOLOGIJA_print_FINAL.pdf

Gökler, R. (2007). İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanamamış doktora tezi, Ankara üniversitesi, Ankara.

Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.

Griffin, R.S. & Gross, A.M. (2004). Childhood bullying: Current findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9: 379-400.

Hesapçioğlu, S. T. ve Yeşilova, H. (2015). Lise öğrencilerinin zorbalığa ve zorbalara ilişkin duyguları, düşünceleri ve tutumları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16, 284-293.

Houbre B, Tarquinio C, Thuillier I ve ark. (2006) Bullying among students and its

consequences on health. *European Journal of Psychology of Education*, XXI (2): 183-208.

Hunter SC, Boyle JME, Warden D (2004) Help seeking amongst child and adolescent victims of peer- aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74: 375-390.

Juvonen J, Graham S, Schuster MA (2003) Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112 (6): 1231-1237.

Jacobs, A. (2008). Components of evidence-based interventions for bullying and peer victimization.

M. Roberts (Ed.), *Handbook of evidence-based therapies for children and adolescents içinde* (s. 261- 279). Kansas: Springer.

Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P. ve Rimpela, A. (2000). Bullying at school- an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, 23(6), 661-674. doi:10.1006/jado.2000.0351

Kapıcı, E. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim

Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(1), 1-13.

Karatzians, A. , Power, K. G. ve Swanson, V. (2002). Bullying and Victimitazion İn Scottish Secondary Schools: Same Or Separate Entities? *Aggresive Behavior* 28, 45-61.

Kartal. H., Bilgin, A. (2008). Öğrenci, Veli ve Öğretmen Gözüyle İlköğretim Okullarında Yaşanan Zorbalık. *İlköğretim Online*, 7(2), 485-495, 2008. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>

Kepenekçi, Y. ve Çınkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*, 30, 193- 204.

Kim, M. J., Catalano, R. F., Haggerty, K. P. ve Abbott, R. D. (2011). Bullying at elementary school and problem behaviour in young adulthood: A study of bullying, violence and substance use from age 11 to age 21. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 136-144. doi:10.1002/cbm.804

Kristensen, S.M. ve Smith, P. K (2003). The Use of coping strategies by danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, inresponse to different (hypotheti- cal) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479–88.

Kutlu, F. (2005). The effect of bullying managment training on bullying

behaviours of elemantary school students. Yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara.

Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A. ve Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders.

Aggressive Behavior, 29, 515-530. doi:10.1002/ab.10060 Mino Tamaki (2006) .Ijime (Bullying) in Japanese Schools: A Product of Japanese Education Based on Group Conformity Second Annual Rhizomes: Re-Visioning Boundaries Conference of The School of Languages and Comparative Cultural Studies, The University of Queensland. Erişim tarihi, 08.03.2007,

[http://eprint.uq.edu.au/archi- ve/00004762/01/tm_rhiz.pdf](http://eprint.uq.edu.au/archi-ve/00004762/01/tm_rhiz.pdf)

Mynard H, Joseph S (2000) Development of the Multidimensional Peer-Victimization Scale. *Aggressive Behavior*, 26: 169–178.

Nansel, T. ve Overpeck, N. (2001). Bullying behaviors among U.S. youth, *JAMA*, 285, 16.

Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simon-Morton, B. and Scheidt, P. (2001). Bullying behavior among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA*, 285, 2094-2110.

Oliver, R., Hoover, J.H. VE Hazler, R.(1994). The percived roles of bullying in small town midwestern school. *Journal of Counseling and*

Development, 72 (4), 416-419.

Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we Know and What we Can Do*. Cambridge MA: Blackwell.

Olweus D (1994) Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35 (7): 1171-1190.

Öğülmüş, S. Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler, *Eğitime Genel Bakış*, 2006; 2(7): 16-24.

Pace, B. (April, 2001). *Bullying*. JAMA, 285(16), 2158-2159.

Pişkin, M. (2002a). Okul zorbalığı. *Dergimiz*, Çankaya Rehberlik ve Araştırma Merkezi. Yıl 1. Sayı 1. 27- 33.

Pişkin, M. (2002b) Okul Zorbalığı, Tanımı, Türleri, ilişkili Olduğu Faktörler Ve Alınabilecek Önlemler.

Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2: 531-562.

Pişkin, M. (2005). Okulda Akran Zorbalığı. Ankara Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümü "Okullarda Şiddet" Paneli. Ankara: 12 ocak 2005

Pişkin, M. ve Ayas, T. (2005). Zorba Ve Kurban Öğrencilerin Utangaçlık, İçedönüklük, Dışadönüklük Ve Özsaygı Değişkenleri Bakımından İncelelnmesi.

VIII. Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresinde Sunulmuş Bildiri (21-23 Eylül). İstanbul, Marmara Üniversitesi.

Pişkin, M. (2006). Akran zorbalığı olgusunun ilköğretim öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu, İstanbul.

Pişkin, M. Ve Ayas, T. (2007). Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formunun Geliştirilmesi. IX.

Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi. (Dokuz Eylül Üniversitesi. Çeşme, 17-19 Ekim).

Pişkin, M. (2010). Ankara'daki İlköğretim Öğrencileri Arasında Akran Zorbalığının İncelenmesi. *TED Eğitim ve Bilim Dergisi*. 35:156.

Porter, L. (2007). *Bullying. Student behaviour: Theory and practice for teachers* (3. bs.). Sydney: Allen and Unwin.

Rigby, K. ve Slee, P. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes towards victims, *Journal of Social Psychology*, 131, 615-27.

Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London: Jessica Kingsley.

Rigby, K. (2003). *Addressing bullying in schools: Theory and practice*. Australian

- Institute of Criminology Trends and Issues, 259, 1-5.
- Roland, E. (2002). Aggression, depression, and bullying others. *Aggressive Behavior*, 28(3), 198-206. doi:10.1002/ab.90022
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L. ve Lagerspetz, K. (1999). Self evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1268-78.
- Slee, P.T. (1995a). Bullying in the playground: The Impact of interpersonal violence on Australian children's perceptions of their play environment. *Children's Environments*, 12(3), 320-327.
- Slee, P. (1995b). Bullying: Health concerns of Australian secondary school students. *International Journal of Adolescence and Youth*, 5(4), 215-224. doi:10.1080/02673843.1995.9747767
- Seals D, Young J (2003) Bullying and victimization prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38 (152): 735-747.
- Sismani Papacosta, E., Paradeisioti. A. & Lazarou, Ch. (2014) Bullying phenomenon and preventive programs in Cyprus's school system, *International Journal of Mental Health Promotion*, 16:1, 67-80, DOI: 10.1080/14623730.2014.888894
- Siyez, D. ve Kaya, A. (2011). Akran zorbalığı gruplarında empatik eğilim. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 23-43.
- Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M. ve Tippett, N. (2006). An Investigation into Cyberbullying, Its Forms, Awareness, and Impact, the Relationship between Age and Gender in Cyberbullying. <https://www.staffsccb.org.uk/Professionals/Key-Safeguarding/e-Safety/Task-to-Finish-Group/Task-to-Finish-Group-Documentation/Cyber-Bullying---Final-Report.pdf>
- Stavrinides, P., Paradeisiotou, A. Tzigouros, C. ve Lazaraou, C. ((2010). Prevalence of Bullying Among Cyprus Elementary And High School Students. *International Journal Of Violence And School*, 11, 114- 128.
- Stevenson, P., Smith, D. (1989). Bullying in the Junior School. in D.P Tattum & D.A. Lane, (Eds.) *Bullying in Schools*. Stoke-in-Trend:

Trendham Books.

Theriot, T.M., Dulmus, C. N., Sowers, M. K. ve Johnson, T.K. (2005). Factors relating to self-identification among bullying victims. *Children and Youth Services*. 27, 979–94.

Топалова О. (2012). Фактори и облици на насилно однесување во основните училишта и можни превентивни стратегии. Магистерски труд, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

https://eprints.ugd.edu.mk/522/1/Olivera_Topalova.pdf

Totan, T. (2008). Ergenlerde Zorbalığın Anne-Baba Ve Akran ilişkileri Açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ttofi, M. ve Farrington, D. (2008). Bullying: Short-term and long-term effects and the importance of defiance theory in explanation and prevention bullying. *Victims and Offenders*, 3(2-3), 289-312. doi:10.1080/15564880802143397

Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77–92.

Wolke D, Woods S, Bloomfield L ve ark. (2000) The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary

school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41 (8): 989- 1002.

Wolke D, Woods S, Stanford K ve ark. (2001) Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92: 673-696.

Yıldırım, S. (2001). The Relationship Of Bullying Family Environment And Popularity. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

<https://sdk.mk/index.php/makedonija/42-otsto-od-uchenitsite-na-voznost-od-13-15-godini-dozhiveale-nasilstvo-od-vrsnitsivo-uchilishte-unitsef-kampana-kraj-nasilstvoto-vo-uchilishtata/>

BEYAN

Yazar çıkar çatışması olmadığına beyan etmektedir.

